

Hivatkozási és egyéb statisztikák felhasználása az állomány menedzselésében

Egyetlen könyvtár sem tud költségvetésével lépést tartani beszerzésében a kiadványok számának, főleg árának növekedésével. Rendszeresen szembe kell nézniök azzal a problémával, mit vegyenek meg, mit selejtezzenek, s – a folyóiratok terén – melyek előfizetését szüntessék meg.

E könyvek más kérdéseket vetnek fel, mint a folyóiratok. Lehetetlen előre megmondani, mely könyveket fogják használni (eltekintve a referenzművektől, s a diákoknak ajánlott olvasmányoktól). Korábbi vizsgálatok kimutatták, hogy a könyvek 30%-át nem vették kézbe a beszerzésük utáni két évben. Az egyetlen megbízható, bár költséges eljárás az, hogy a valószínűleg szükséges könyvek gazdag választékát szerzi be a könyvtár, s négy-öt év után nagy részét selejtezi azoknak, amelyeket nem használtak. A selejtezésnél figyelembe lehet vetni a kölcsönzési adatokat, a hivatkozásokat, a könyvkritikákat.

E cikk azonban főként a *folyóiratok beszerzésével és selejtezésével* foglalkozik, a felsőoktatási és tudományos könyvtárak szemszögéből. Három kérdésben kell sorozatosan dönteni: (1) mely címeket lemondani? (2) mely új címeket beszerezni? (3) mely címek visszamenőleges évfolyamait selejtezni? Néhány évtizede jó válaszokat lehetett még adni az első két kérdésre a kutatói-oktatói közösség bevonásával. Új eljárásokat kellett azonban keresni, érvényesebb és megbízhatóbb módszereket, amelyek a tényleges igényeken és használaton alapulnak, szemben a szubjektív véleményekkel.

Nem kérdéses, a használat részletes adatai alapján lehet leginkább eldönteni, mely címekről lehet lemondani. Számolni kell azonban azzal, hogy sokszor nehéz ezeket az adatokat begyűjteni (lásd szabadpolcon lévő állomány), pontatlanságokat is hordoznak, s magát a használat jellegét (alapos olvasás vagy böngészés) is nehéz megállapítani. Mindig jelentkezik igény újabb címek előfizetésére. Az igény erejét meg lehet állapítani abból, mennyi cikket kértek be külső forrásból (bár sok bizonytalansági tényezővel kell számolni e tekintetben is), s mennyiben használnak más könyvtárakat.

A fentiekre való tekintettel nem lehet csodálkozni azon, hogy a könyvtárosok a helyzet fenntartására és az értelmes becslésekre hagyatkoztak. Vagy a

használók szavazataira építettek (a címek mellett feltüntetve az árakat is), vagy a statisztikai adatok pótlására a *hivatkozásokhoz* fordultak, hála különösen az ISI-nek (hivatkozási rangsorok, impakt faktor).

A hivatkozási adatokkal kapcsolatban azonban mindjárt felmerül a kétely, mennyiben tükrözik a tényleges használatot. Kétségtelenül nagy az átfedés a használat és a hivatkozás között, de gondolni kell arra, hogy sok szerző nem is olvasott el minden általa említett közleményt, vagy sokkal több irodalmat tanulmányozott át, mint amennyire hivatkozott (egy vizsgálat megállapította, hogy egy cikk átlagosan 9-10 hivatkozást tartalmaz, míg a szerző 800-1800 írást olvas el). A használat hosszabb időtartamra húzódik el, a hivatkozás rövidebbre. A hivatkozással egyébként a minőséget és a fontosságot lehet inkább mérni, semmint a használatot.

Kiderül az is, hogy a hivatkozásokra alapozott fontossági folyóiratrangsorok inkább a „könyvtárak fölötti” használatot vethetők össze, s nem egy adott könyvtárban történő használatot. A valamennyi könyvtárra kiterjedő használati adatok jól használhatók a menedzsment számára. Mégsem egy könyvtári együttesnek van szüksége menedzsmentadatokra, hanem az egyes könyvtáraknak. Mind a tudományos, mind a felsőoktatási könyvtárakban a kutatók jobb rangsorlistákat tudnak összeállítani éppen speciális igényeik, a helyi adottságok alapján, mint a hivatkozások feldolgozása.

Az egyik vizsgálat gyenge, a másik szoros korrelációt mutatott ki a használati és a hivatkozási adatok között. A vita nem zárult le, így nem csoda, hogy a könyvtárak továbbra is az okos becslésekre és a kutatók ajánlásaira támaszkodnak.

Lehet, hogy a könyvtár használóinak saját hivatkozásai jobb alapot nyújtanak a döntésekhez. Itt is óvatosnak kell azonban lenni: a hivatkozás nem használat, számos cikket használnak, bár nem hivatkoznak rájuk, s éppen ezek a hivatkozások elfogultak lehetnek a helyi, meglévő gyűjtemény javára. S végül: nagyon nehéz összegyűjteni a helyi használói kör hivatkozásait, s még nehezebb a használatot mérni. Ezek a hivatkozások egyébként leginkább új címek megrendeléséhez használhatók fel.

A válogatáshoz a legtöbb útbaigazítással az évente egy folyóíratra eső használat egységnyi költsége szolgál. Hasznos tudni azt is, hogy egy folyóíratra hány használó esik. A kivonáshoz alkalmazható mutató az egy polcfolyóméterre eső használat száma. Alapszempont: ha egy folyóírat kurrens számait nem érdekesítik beszerzésre, visszamenőleges évfolyamai elsőként jönnek számításba kivonáskor.

A lemondáshoz (be nem szerzéshez) és a kivonáshoz lehet ugyan használni a hivatkozásokat a használati adatok helyett, de nagyon óvatosan. Az erre vonatkozó döntések megalapozásához a vizsgálatot nem szükséges elvégezni a teljes állományra; a legtöbb egyetemi könyvtárban elegendő a folyóíratcímek egyharmadát megvizsgálni, mert a kétharmadra vitán felül szükség van. A kölcsönzési nyilvántartás, a számokban elhelyezett használati csíkok, vékony gumiszalagok a szám kinyitásának jelzésére, a használt számok asztalon hagyása, a fénymásolatok száma mind alkalmazható módszerek a használat intenzitásának vizsgálatára, de mindegyiknek megvan a maga hátulütője. A legpontosabb eredményre még az vezet, ha az utolsó évfolyamot vagy a kurrens számot zárt raktárba helyezik, s az olvasónak külön kell kérnie őket.

Bármilyen használati lista áll is elő, a válogatást csak úgy lehet optimalizálni, ha a beszerzési árat összehasonlítják a távoli hozzáférés árával (hagyományos dokumentálással vagy online módon).

A fentiek főként a hagyományos könyvtárakra vonatkoznak. Manapság azonban egyre inkább hibrid könyvtárakról van szó. Nem változik-e meg a probléma, ha a hangsúly a folyóíratokról áthelyeződik a *cikkek*re? Nagy különbség van az egyes folyóira-

tok egyes cikkeinek a használatában. Egy folyóíratban a használat 90%-a a cikkek csekély számára esik. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárak rengeteg fölösleges papírt szereznek be, s a cikkekre eső viszonylagos ráfordítás nagyon magas éppen a nagy folyóíratoknál. Az elektronikus korszakban ezt a problémát kell legelőször megoldani.

Az online világban könnyű összeállítani a legtöbbet idézett cikkek listáját egy adott szakterületen. Ez azonban csak akkor járna haszonnal, ha a könyvtárak be is szerezhetnék ezeket a cikkeket, és tárolhatnák őket. Kérdés azonban, hogy a helyi könyvtárban tényleg azokat a cikkeket keresnék-e leginkább, amelyek az ISI listáján szerepelnek. Kérdéses az is, hogy egy ilyen megoldáshoz hozzájárulnának-e a kereskedelmi kiadók. A leg súlyosabb érv azonban ilyen megoldások ellen a megismélt használat alacsony valószínűsége. Gyakorlatilag tehát megkérdőjelezhető vállalkozás az egyes szakterületek leginkább használt vagy idézett cikkanyagát összeállítani, elméleti szempontból mégis célszerű lenne.

Érdemes volna összehasonlítani a különféle módszerekkel összeállított rangsorlistákat (az ISI-hivatkozások szerint, a helyi használat szerint, a helyi hivatkozások szerint, a beszerzési ár szerint, a méret szerint, az egységnyi ráfordítások szerint stb.). Lehet, hogy végeredményben az derül ki, hogy a tapasztalaton alapuló, értelmes becslés legalább olyan jó eredményekhez vezet, mint a költségesebb módszerek.

/LINE, Maurice B.: The use of citation and other statistics in stock management. = IFLA Journal, 27. köt. 4. sz. 2001. p. 247–252./

(Papp István)

Információs technológiák meghonosításának szervezeti és lélektani problémái

Oroszországban szinte mindenütt megjelentek a számítástechnikai és távközlési berendezések, s így gyakorlatilag minden valamirevaló szervezetnél napirendre került a korszerű információs technológiák meghonosítása. Ezek a technológiák hol lokális rendszereket szolgálnak, hol meg ágazatiakat és országosakat.

Az úrkutatási, energetikai és banki szféra kivételével a létrejött rendszerek között sok a kis hatásfok-

kal működő, az olyan, amely korántsem hasznosítja teljes mértékben a technológiák kínálta lehetőségeket. Hogy ez megváltozzék, a referált cikk rendszerszervező írója szerint hat alapvető probléma megoldására van szükség mind a *szervezés*, mind pedig (és főként) az *üzemeltetés* közben. Ezek a következők:

1. A szervezet *első emberének* egyértelmű nyilvánvalóvá tétele, ui. anélkül, hogy személye, illetve meghatalmazása és felelőssége ne volna